

Stručni rad

UDK: 330.8(497.5)(091)(049.3)

Dimitrije Birač

PRIKAZ KNJIGE

Naslov: **POVIJEST HRVATSKE EKONOMSKE MISLI (1848. – 1968.), knjiga druga**

Autor: **Vladimir Stipetić**

Nakladnik: **Ekonomski fakultet – Zagreb**

Mjesto i godina izdanja: **Zagreb, 2013.**

Broj stranica: **614**

ISBN: **978-953-6025-80-0**

1. U izdanju Ekonomskog fakulteta u Zagrebu i njegove biblioteke *Teorijska ekonomija*, nedavno je, kao treći svezak ove biblioteke, objavljena (dugo očekivana) knjiga akademika Vladimira Stipetića pod nazivom **POVIJEST HRVATSKE EKONOMSKE MISLI (1848. – 1968.)**. Ova je knjiga nastavak ranije knjige *Povijest hrvatske ekonomske misli (1298. – 1847.)*, koja je (u izdanju *Golden marketinga*) objavljena 2001. u Zagrebu. Obje knjige čine jednu cjelinu koja je posebno važna za razvoj povijesnih znanosti u Hrvatskoj.¹ S ovim knjigama Hrvati, po prvi puta u svojoj povijesti, dobivaju posebnu (nacionalnu) povijest ekonomske misli. U prvoj knjizi (iz 2001.) dan je pregled kretanja ekonomske misli na prostoru današnje Hrvatske u razdoblju od kraja 13. stoljeća do sredine 19. stoljeća. U drugoj knjizi autor opisuje kretanje (nastajanje, uspon, stagnaciju, pad itd.), ekonomske misli od sredine 19. stoljeća do sredine 20. stoljeća na prostoru današnje Hrvatske. Ovdje se analiziraju i ocjenjuju pogledi raznih mislioca koji su opisivali i rješavali ekonomske probleme, bez obzira na njihovo nacionalno podrijetlo i jezik na kojemu su pisali. Premda ove knjige čine jednu cjelinu, ovdje ćemo prikazati sadržaj druge knjige i procijeniti njen značaj za obrazovanje ekonomista.

Druga knjiga – kako piše na njenoj zadnjoj strani ovitka – sadrži analizu ekonomskih, političkih i kulturnih okolnosti u kojima nastaju pojedini ekonomski problemi i ekonomske teorije i politike koje te probleme opisuju i rješavaju. Ona sadrži mnoštvo intelektualnih portreta, opisa stanja pojedinih gospodarskih grana i opisa nastajanja i razvoja mnogih ekonomskih znanstvenih disciplina. Također sadrži i procjene znanstvenih doprinosa i zabluda pojedinih teoretičara i njihova utjecaja na oblikovanje gospodarskog sustava, ekonomske politike i obrazovanja ekonomista.

¹ Za razvoj ekonomsko-povijesnih znanosti, posebno za razvoj ekonomske povijesti, važna je Stipetićeva knjiga pod nazivom: *Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva (1820. – 2005.)*, HAZU, Zagreb, 2012. Ove knjige svjedoče o izuzetno velikoj intelektualnoj snazi i radnoj aktivnosti ovoga osamdesetpetogodišnjeg akademika.

Ideja za pisanje ovih knjiga kod akademika Stipetića nastala je u njegovim studentskim danima sredinom 20. stoljeća. Tada je zapazio da se na ekonomskim fakultetima povijest ekonomske misli izučava kao povijest ekonomske misli velikih naroda Europe i SAD-a, a da se u njoj ne izučava povijest hrvatske ekonomske misli, već je taj dio naslijeđene kulturne baštine zapostavljen. Zaželio je istražiti i analizirati povijest ekonomske misli kod Hrvata te je usporediti s nastajanjem i kretanjem ekonomske misli velikih naroda. Objavljivanjem ovih knjiga autor je, nakon višedesetljetnog napornoga i plodonosnoga rada², ostvario svoj san iz studentskih dana.

Drugu knjigu je, kao treći svezak biblioteke *Teorijska ekonomija*, uredio dr. sc. Đuro Š. Medić, redoviti profesor Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. On je napisao i opsežan predgovor pod nazivom „Uvod u studij povijesti hrvatske ekonomske misli” (str. IX. – LVII.). U njemu procjenjuje da je Blaž Lorković začetnik povijesti hrvatske ekonomske misli (kao znanstvene discipline), a akademik Vladimir Stipetić – njen utemeljitelj. Pored toga, profesor Medić navodi i pojašnjava glavna metodološka pitanja ove nove znanstvene discipline pomoću kojih se ona oblikuje i razlikuje od ostalih znanstvenih disciplina. Posebnu pozornost poklanja ulozi i značenju nacionalnoga kriterija u formiranju nacionalnih povijesti ekonomske misli. Ovaj predgovor je zanimljiv za studente i ekonomiste koje zanima teorijska ekonomija, a posebno opća povijest ekonomske misli te konstituiranje posebne (nacionalne) povijesti ekonomske misli.

U predgovoru akademika Stipetića možemo zapaziti njegovu osnovnu misao koja ga je vodila kod pisanja ove knjige – utvrditi ključne ekonomske probleme s kojima se Hrvatska u promatranome razdoblju „sukobljava” i prikazati rješenja koja su nudili hrvatski ekonomski pisci i ostali mislioci iz bliže ili daljnje prošlosti ekonomije. Tri su ključna ekonomska problema koja privlače veliku pozornost domaćih ekonomista: „financijski aspekti Hrvatsko-ugarske nagodbe, način rješavanja zaostalosti hrvatskoga sela i metode bržega gospodarskog razvoja” (*Ibidem*: 2). Dakle, hrvatsku ekonomsku misao u promatranome razdoblju uvelike obilježava analiza uzroka ekonomske zaostalosti Hrvatske. Razrada teorijskih problema europske i svjetske ekonomske misli nije u prvome planu kod domaćih ekonomista. Ova okolnost je ključni dokaz u prilog tezi da su povijest ekonomske misli i ekonomska povijest, pa i politička povijest, duboko isprepletene znanstvene discipline. Gotovo je nemoguće objektivno razumjeti događaje i razvoj jedne od ovih disciplina bez poznavanja ostalih srodnih disciplina. Drugim riječima, da bismo razumjeli ekonomske poglede pojedinoga ekonomista, moramo znati političko-ekonomsku situaciju i ekonomske probleme koje on opisuje i rješava u svojem vremenu.

² Samo u ovoj (druvoj) knjizi obradio je više od četiri stotine knjiga, stručnih radova i članaka, među kojima mnoge knjige koje nisu iz područja ekonomije, već iz područja religije, politike, opće povijesti i kulture. Kao primjer možemo navesti sljedeće vrlo zanimljive knjige: Antun Barac, *Veličina malenih (sastavci o književnosti i književnicima)*, Zagreb, 1947.; Josip Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, Globus, Zagreb, 1980.; Miroslav Krleža, *Deset krvavih godina*, Zagreb, 1971.; enciklika *Rerum Novarum* iz 1891. koju je pisao isusovac Matteo Liberatore, a proglasio papa Lav XIII.; Jean Paul Sartre, *Pledoaje za intelektualce (filozofske i političke rasprave)*, Školska knjiga, Zagreb, 1981. Osim toga, čitatelj na kraju teksta ima opširan popis od dvadeset i osam najboljih djela iz područja opće povijesti ekonomske misli uključujući i Rollova *Povijest ekonomske misli* (Kultura, Zagreb, 1956.), Hebertovu i Ekelundovu *Povijest ekonomske teorije i metode* (Mate, Zagreb, 1997.), Mirkovićev *Razvoj ekonomske misli u XIX. veku* (Geca Kon, Beograd, 1938.), Zamjatinovu *Historiju ekonomičeskikh učeniji* (Visšaja škola, Moskva, 1964.).

Knjiga se sastoji od dvije cjeline: *Ekonomska misao i gospodarski razvoj Hrvatske (1848. – 1918.)*, te *Ekonomika i ekonomska misao u Hrvatskoj (1918. – 1968.)*.

Prva cjelina sadrži sljedećih pet dijelova:

1. *Gospodarstvo Hrvatske između 1848. i 1918. godine;*
2. *Ekonomska znanost u Hrvatskoj između 1848. i 1918. godine;*
3. *Marginalni pravci ekonomske misli i nositelji;*
4. *Razvoj djelatnosti pridruženih ekonomiji;*
5. *Istaknuti ekonomisti između 1848. i 1918. godine.*

Druga cjelina se sastoji od sljedećih poglavlja:

6. *Gospodarski rast Hrvatske između 1918. i 1968. godine;*
7. *Intelektualno ozračje u kojem se razvija ekonomska misao;*
8. *Ekonomska misao između 1918. i 1968. godine;*
9. *Istaknuti ekonomisti između 1918. i 1968. godine.*

Knjiga akademika Stipetića prikazuje povijest onih hrvatskih ličnosti koje su prepoznale ekonomske probleme njihova vremena i, u skladu s idejama pojedinih školâ ekonomske misli koje su prihvaćali, ponudile rješenja za prevladavanje zaostalosti hrvatskoga gospodarstva.

U predgovoru autor ističe da je svjestan mogućnosti precjenjivanja pojedinih ekonomista i njihovih postignuća u znanosti, što obično nastaje pod utjecajem nacionalnih osjećaja u procesu vrednovanja naslijeđene kulturne baštine. Stoga on svoje procjene pokušava zasnivati na ravnoteži između „nacionalizma”, s jedne strane i „ukazivanja na globalizaciju”, s druge strane, pri čemu se ideje i misli domaćih autora uspoređuju s idejama, koncepcijama, teorijama i politikama iz drugih naroda (*Ibidem*: 4). Autor rijetko analizira socijalno-klasnu angažiranost pojedinih autora. S obzirom da je ovaj pristup danas zapostavljen, bilo bi dobro da mu je posvetio nešto veću pozornost.

Opsežna materija obrađena u knjizi akademika Stipetića koncipirana je na sljedeći način: autor najprije analizira ekonomsku osnovu promatranoga razdoblja da bi čitatelj uvidio kakvi ekonomski (onda i politički) problemi iskrsavaju, koji su glavni uzroci uspjeha ili neuspjeha u ekonomiji. Zatim nam predočava posebno zanimljive usporedbe stanja i stupnja razvoja hrvatskoga gospodarstva, s jedne, te stanja i pokazatelja ekonomskoga razvoja drugih zemalja, s druge strane. Potom detaljno opisuje razvoj ekonomske znanosti koja nastaje u određenoj ekonomskoj i političkoj situaciji. Ovisno o razdoblju koje promatra, autor nas upoznaje i s nekim ekonomskim disciplinama koje se u tim razdobljima počinju razvijati i na prostoru današnje Hrvatske.

U razdoblju prije Prvoga svjetskog rata nastale su statistika, demografija i ekonomska povijest, a u sljedećem razdoblju nastale su ekonomska politika, mikroekonomija, financijska znanost i povijesna geografija, koje autor opisuje i procjenjuje. Prikaz razvoja ovih disciplina u skladu je s njegovom metodološkom osnovom. Osim uporabe materijalističkoga pogleda na ekonomiju, autor koristi i „načelo komparativne analize” stanja hrvatske ekonomske misli, s jedne, te svjetske ekonomske misli u nekome vremenskom razdoblju, s druge strane (Stipetić, 2013:XL). Nakon opisa ekonomske i političke situacije, glavnih ekonomskih problema u pojedinim razdobljima, akademik Stipetić opisuje i

procjenjuje poglede pojedinih mislioca na uzroke i rješenja nekih tadašnjih ekonomsko-političkih problema.

Prvo poglavlje govori o gospodarskome rastu i razvoju Hrvatske od 'proljeća narodâ' 1848. pa sve do završetka Prvoga svjetskog rata. Ovo opsežno poglavlje služi akademiku Stipetiću za postavljanje „realne osnovice” na kojoj izrasta hrvatska ekonomska misao (*Ibidem*: 13). Međutim, autor je suočen s tri glavne teškoće koje čitatelj mora imati u vidu. Prva je teškoća u tome što se današnja Hrvatska prostorno razlikuje od ondašnje. Dok su Dalmacija i Istra bile pod Austrijom, Slavonija i Hrvatska su bile u sastavu Ugarske. Ova rascjepkanost (tu je još problem Vojne krajine i Rijeke), u mnogočemu autoru otežava praćenje gospodarskoga razvoja na cijelome prostoru današnje Hrvatske. Druga teškoća je u tome što se tadašnja ekonomska povijest Hrvatske nije bavila proučavanjem cjelokupne privrede, nego najčešće samo prikazom razvoja određenoga poduzeća ili industrijske grane. I treća je teškoća u tome što su nedostajale analize financijskih rezultata pojedinih poduzeća kako bi se utvrdila razina domaće i inozemne potražnje.

Autor analizira brojčano kretanje stanovništva i udio stanovništva u glavnim djelatnostima. Veliki prostor posvećuje detaljnoj analizi primarnih, sekundarnih i tercijarnih djelatnosti. Ovdje se najviše opisuje i analizira poljoprivredu i šumarstvo. To je logično jer je relativno najveći udio stanovništva radio u primarnim djelatnostima. Zaključuje s konstatacijom da je, unatoč ranijim, pogrešnim, procjenama Hrvatska u promatranome razdoblju imala dinamičan gospodarski razvoj i to u trendu sa srednjom Europom, koja se razvijala brže od zapadne Europe. Ovakva dinamika rasta i razvoja morala je u jednoj zaostaloj, agrarnoj zemlji izbaciti na površinu mnoge probleme, ali i rješenja za iste.

Ovi se problemi i rješenja razmatraju u drugome poglavlju zajedno sa stvaranjem i razvojem hrvatske ekonomske misli. Autor opisuje i analizira dva glavna problema: katastrofalno stanje na selu i Hrvatsko-ugarsku nagodbu iz 1868. To su stožerne točke oko kojih se okuplja domaća ekonomska znanost i koje potiču rasprave i njen razvoj.

Presudna okolnost domaće ekonomske znanosti jest da ona poglavito nastaje na austrijskim sveučilištima. Sva rješenja koja se predlažu stoga proizlaze iz prilagodbe liberalnih nazora na zaostale, agrarne prilike u Hrvatskoj. Ista okolnost, pozadina austrijske misli, uvelike utječe i na značaj rješenja. To su u biti reformistička rješenja koja ne traže radikalne promjene, nego čak otežavaju daljnji prodor kapitalizma.

Situacija u poljoprivredi dovela je do polarizacije među ekonomistima. Jedni stavljaju naglasak na fiziokratsko načelo da je bogata zemlja ona u kojoj je bogat seljak te se pritom zalažu za primjene najnovijih otkrića prirodnih znanosti i sve racionalnije upravljanje. Drugi stavljaju naglasak na zakonodavstvo i vjeruju da će reformiranjem zakonodavstva stvoriti (rekli bismo danas), povoljni institucionalni okvir za razvoj sela. Naravno, obje su strane za veću edukaciju i opismenjavanje seljaka.

Reformistička uvjerenja još više dolaze do izražaja kod Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine. Tako se jedan dio mislilaca poput Frana Vrbanića, Stjepana Radića i još nekih, zalaže za samostalnost hrvatskih financija i gospodarskih interesa, ali drugi dio smatra da se povoljna rješenja mogu ostvariti i unutar okvira Nagodbe.

Poglavlje *Razvoj djelatnosti pridruženih ekonomiji* navodi slučaj statistike, demografije i ekonomske povijesti kao disciplina koje su bile prijeko potrebne za razvoj domaće ekonomske misli. Naime, njen daljnji razvoj bio je moguć tek sakupljanjem i obrađivanjem

osnovnih ekonomskih podataka te postavljanjem čvrstih temelja koje će kasnije naraštati ekonomista nadograđivati.

Prethodna analiza ekonomske stvarnosti i ekonomske znanosti proizašle iz nje poslužila je autoru kao okvir unutar kojega je sada mogao smjestiti istaknute ekonomiste u razdoblju do Prvoga svjetskog rata. To su: Eugen Kvaternik, Blaž Lorković, Stanko Ožanić, Josip Predavec, Antun i Stjepan Radić, Imbro Ignjatijević Tkalac, Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, Konstantin Vojnović, Fran Vrbanić i Milovan Zoričić.

Skicirajući njihov životni put, akademik Stipetić navodi njihove ekonomske uzore (izvore). Ekonomske i političke poglede pojedinih autora on sagledava kao njihove odgovore na probleme tadašnjeg vremena. Najpoznatije ličnosti iz toga razdoblja svakako su Eugen Kvaternik te braća Radić kojima autor i posvećuje najviše pozornosti. Oni se trude analizirati ekonomske prilike s kojima se poistovjećuju i za njih nude konkretna, ekonomsko-politička rješenja. Ostali ekonomisti, poput Vojnovića, Tkalca i Vrbanića ipak su poznatiji po statističkoj djelatnosti u tome smislu što je njihova analiza ponajviše išla za time da se dodatno obrade sakupljeni podaci po uzoru na razvoj ekonomske znanosti u tadašnjoj Europi. Napokon, oni su i radili na specifičnim radnim mjestima. Vojnović je bio tajnik splitske, a Tkalac zagrebačke trgovačke komore. Vrbanić je bio profesor statistike te član i prvi glavni tajnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Druga cjelina, koja počinje šestim poglavljem *Gospodarski rast Hrvatske između 1918. i 1968. godine*, opisuje u kojim se okolnostima razvijala domaća ekonomska misao kao dio ukupne misli, a koja je bila reakcija (pozitivna i negativna) na ekonomsku stvarnost promatranoga razdoblja. Posebno treba imati u vidu da je u ovih pedeset godina Hrvatska promijenila tri političke zajednice – Kraljevinu Jugoslaviju (ranije Kraljevinu SHS), Nezavisnu državu Hrvatsku (NDH) i Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ). U svakoj je od njih Hrvatska prolazila kroz drugačiji ekonomski proces. Do izražaja su dolazili oni ekonomski autori koji su se bavili aktualnim temama. Međutim, izraziti utjecaj na dinamiku rasta imala je činjenica da se u tome razdoblju dogodio Drugi svjetski rat i da su se posljedice Prvoga svjetskog rata osjetile upravo u nadolazećem vremenu. Ipak, industrijalizacija, koja je najviše uzela maha u poratnim godinama, ubrzala je proces urbanizacije i promijenila strukturu zapošljavanja stanovništva po djelatnostima. Autor pokazuje da se udio primarnih djelatnosti smanjivao, a sekundarnih i tercijarnih povećavao. S ovim procesom raste i specijalizacija ekonomista, a s njom i interes za proučavanje posebnih ekonomskih grana.

Savjesnom analizom ukupnoga gospodarstva kroz glavne djelatnosti, akademik Stipetić dolazi do dva glavna problema, odnosno dvije glavne determinante daljnjega razvoja domaće ekonomske misli – **agrarne prenapučenosti i povećanja razvojnoga jaza između Hrvatske i Europe**. Ove su dvije pojave vrlo usko povezane jer se agrarna prenapućenost (ili latentna nezaposlenost na selu), ne može riješiti bez industrijalizacije, koja bi zaposlila ove viškove radne snage. Industrijalizacija smanjuje jaz tako što pozitivno utječe na ekonomski rast i razvoj. Svi istaknuti ekonomisti, koje spominje autor, bili su svjesni ovih problema te su se ponajprije usredotočili na ekonomski razvoj (svaki u skladu sa svojim područjem unutar ekonomske znanosti).

Sedmo poglavlje, koje predstavlja preludij za daljnji razvoj domaće ekonomske misli, autor je sveo na raspravu oko dvije osnovne ekonomske politike – „liberalizam” i „protekcionizam” (*Ibidem*: 358). I ovdje je domaća ekonomska misao pod velikim utjecajem

jem svjetske ekonomske misli u kojoj su tada došla do izražaja dva dijametralno suprotna gledišta rješavanja temeljnih ekonomskih pitanja. Na jednoj strani su zagovornici tržišta, a na drugoj su zagovornici planiranja kao oblici regulacije ekonomske djelatnosti. U Hrvatskoj se, prema akademiku Stipetiću, snažno osjeća utjecaj austrijske škole (koja preferira liberalizam i tržište) i njemačke historijske škole (koja zagovora državni intervencionizam). To vidimo po čitavoj plejadi ekonomista. Tako nailazimo na zagovornike tržišta, zatim na zagovornike kombinacije tržišta i planiranja. Konačno, postojali su i zagovornici planiranja. Možemo primijetiti da u opisu spomenuta dva gledišta, autor zapostavlja sociološki i klasni, a koristi ekonomistički pristup.

Osmo poglavlje, koje nam opisuje domaću ekonomsku misao, je najopširnije. Čitatelja ovdje čeka velika količina zanimljivih i poučnih podataka. Ovdje saznajemo koji su pisci pripadali lijevoj inteligenciji, zatim koji su pripadali marksističkoj školi te kakvi su njihovi ekonomski pogledi. S druge strane, upoznajemo autore s desnice i njihove ekonomske poglede. Osnovna misao kojom se akademik Stipetić vodi u ovome i sljedećemu poglavlju, kod predstavljanja hrvatske ekonomske misli, jest analiza ekonomistâ prema „dominantnom području koje proučavaju” (*Ibidem*: 377), a ne prema školama ekonomskoga mišljenja. U nastavku autor nam pojašnjava ekonomsku stvarnost kroz tri glavne djelatnosti i udjele zaposlenog stanovništva u njima. Ekonomska struktura i odnosi između pojedinih djelatnosti, značajno djeluju na razvoj ranije započete specijalizacije ekonomske znanosti. Tako čitatelj može puno toga saznati o „afirmaciji političke ekonomije i planiranja nakon 1945. godine”, zatim o „mirkoekonomici”, „financijskoj znanosti”, „povijesnoj demografiji” te „ekonomskoj geografiji”. Autor opisuje i probleme koji usporavaju (otežavaju) razvoj domaće ekonomske znanosti. Naime, nedostatak podataka, spora evolucija kvantitativne analize, prije svega nedovoljna i zakašnjela primjena matematike i statistike, otežava spoznaju kvantitativnih i kvalitativnih odnosa u hrvatskome gospodarstvu, a time i ekonomski razvoj zemlje.

Deveto i posljednje poglavlje pod naslovom *Istaknuti ekonomisti između 1918. i 1968. godine* pruža nam uvid u ekonomske poglede dvanaestorice poznatih ekonomista. To su: Šimun Babić, Ivo Belin, Artur Grado Benko, Rudolf Bićanić, Otto von Frangeš, Zlatko Herkov, Milan Ivšić, Otokar Keršovani, Valdemar Lunaček, Mijo Mirković, Jozo Tomašević i Ivo Vinski. Kako i sam autor kaže, ovaj popis obuhvaća one ličnosti koje su se na ekonomskome području počele potvrđivati u međuratnome razdoblju, djelatnost nastavile nakon Drugoga svjetskog rata i završile prije 1968. godine.

U ovome razdoblju najznačajnija ličnost je Mijo Mirković, kojemu je akademik Stipetić posvetio najviše prostora (čak dvadeset i tri stranice). Ključni doprinosi Mije Mirkovića nalaze se u području agrarne ekonomike, ekonomske politike i ekonomske povijesti. Posebno je važna i njegova djelatnost u JAZU gdje je započeo težak rad na sakupljanju i uređivanju građe za gospodarsku povijest na prostoru bivše Jugoslavije. Tu je zatim i Šimun Babić, koji je dao veliki doprinos u području računovodstva i ekonomike poduzeća, koja je danas zapostavljena i izbačena iz nastavnih planova. Posebno plodan ekonomist bio je Jozo Tomašević, koji se zanimao za političku i ekonomsku povijest, agrarnu politiku te financijsku znanost. Akademik Stipetić za njegovu knjigu *Novac i kredit* tvrdi da je do dana današnjega najbolja knjiga napisana iz toga područja. Velike doprinose su dali i drugi autori, kao na primjer, Rudolf Bićanić i Ivo Vinski, koji je u nas prvi utvrdio temelje moderne makroekonomske analize.

Iz ovoga poglavlja posebno je zanimljiva Keršovanijeva ocjena tadašnje političke ekonomije. „Politička ekonomija poslije smrti Blaža Lorkovića” – pisao je Keršovani – „sva je u znaku bijedne kompilacije... i vulgarne buržoaske apologetike. Marksistička politička ekonomija jako je prodrila i među inteligenciju, ali se još nije pojavila nijedna značajna samostalna teorijska glava na tome polju. Narodnjačka shvaćanja u tom području zastupa u posljednje vrijeme Bićanić, marksističkima se približava Mirković, a Milan Ivšić daje bijedne i vulgarne kompilacije za potrebe klerikalne borbe protiv marksizma” (citirano prema Stipetiću, 2013:545).

U Stipetićevoj knjizi nalazimo, pored ostaloga, i izvrstan prikaz klasne borbe između seljaka i plemstva na prvih stotinu stranica. On daje kritičku ocjenu uloge bana Jelačića, što se u historiografiji, posljednjih dvadesetak godina, rijetko susreće. Stipetić pokazuje da Jelačić nije – kako se obično misli – oslobodio hrvatske seljake od kmetstva 1848., nego je samo utvrdio već svršeni čin. Pravo oslobođenje seljaka ostvareno je tek 1876., što pokazuje da su „hrvatska feudalna gospoda vodila dugu i upornu borbu za održanje svojih povlastica.” (citirano prema R. Bićaniću u Stipetiću, 2013:24). A za *de facto* oslobođenje, seljaštvo će morati čekati još dugo vremena. Zato Stipetić kaže da je „službenim oslobođenjem od kmetstva za hrvatskog seljaka u suštini tek započeo proces razrješavanja feudalnih odnosa” (*Ibidem*: 98). Bilo bi zanimljivo da je autor koristio sličnu analizu klasnih odnosa od početka do sredine dvadesetoga stoljeća.

Možemo zaključiti da je knjiga akademika Stipetića vrlo korisno djelo za obrazovanje ekonomista, posebno za one koji imaju ili stječu povijesnu svijest o ekonomskim i političkim zbivanjima, odnosno svijest o značaju i utjecaju prošlih na sadašnja idejna i ekonomsko-politička zbivanja. Ona je dobar vodič u kretanju kroz povijest ekonomske misli jer sadrži mnoštvo podataka i pouka iz prošlosti ekonomije. Vrijeme koje čitatelj izdvoji za svladavanje njene opširne građe višestruko će mu se vratiti u obliku jasnije, kvalitetnije i objektivnije spoznaje materijalne stvarnosti koja ga okružuje i, značajno determinira njegov način mišljenja i ponašanja. Nakon čitanja ovoga djela lakše ćemo uočiti što nam se od prošlih ekonomskih i političkih problema danas ponavlja te jesmo li ili nismo izvukli pouke iz bliže ili daljnje prošlosti ekonomije. Sudeći po dugom trajanju sadašnje ekonomske krize u Hrvatskoj, čini se da mnogi domaći kreatori ekonomskoga sustava i ekonomske politike nisu izvukli pouke iz dosadašnjih kriza niti pouke iz grešaka u dosadašnjemu upravljanju nacionalnom ekonomijom.

Na kraju ovoga prikaza treba spomenuti još jedan rad akademika Stipetića, koji je komplementaran s ovom knjigom. U njemu Stipetić razmatra važna pitanja iz ekonomske povijesti i povijesti ekonomske politike u Hrvatskoj u razdoblju od 1980. do 2005. g., ali bez povijesne distance. To je Stipetićevo članak pod nazivom: LAISSEZ – FAIRE KAO EKONOMSKA POLITIKA HRVATSKE: Prilog razmatranju hrvatske gospodarske politike u minulih 25 godina. Članak je objavljen u Zborniku radova pod nazivom EKONOMSKA POLITIKA HRVATSKE U 2006. GODINI, Inženjerski biro, Zagreb, 2005. U njemu Stipetić pokazuje koliko Hrvatska zaostaje za Europom i SAD-om te da je neophodan zaokret od neoliberalizma prema većoj odgovornosti i ulozi države u poticanju i ubrzanju ekonomskoga rasta.

Svim studentima, poslovnim ljudima i političarima preporučam ovu knjigu za pozorno čitanje.